

БРІОЛОГІЧНИЙ ГЕРБАРІЙ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ НАН УКРАЇНИ (*LWS*) ТА ЙОГО СОЗОЛОГІЧНА СКЛАДОВА

А. Савицька, О. Климишин

*Державний природознавчий музей НАН України
вул. Театральна, 18, Львів 79007, Україна
e-mail: asavitska@gmail.com*

У публікації представлено історію формування бріологічного гербарію Державного природознавчого музею НАН України. Його основою стали збори мохоподібних А.С. Лазаренка. Унаслідок декількох бріологічних експедицій в Українські Карпати, на Волинське Полісся та Крим бріологічний гербарій у 1947-54 рр. поповнювався найбільш інтенсивно. Значний внесок у бріологічні колекції гербарію здійснила К.О. Улична. На основі зборів, представлених у гербарії, було підготовлено низку кандидатських дисертацій, наукових статей, фундаментальних наукових праць. Проаналізовано представлення зразків видів мохоподібних, занесених до Червоної книги України. У гербарії зберігаються 181 зразок 32 видів. Окрім зразків із території України, наявні також види з території Росії, Білорусі, Азербайджану, Казахстану, Польщі, Фінляндії, що надійшли за обміном. Усі червонокнижні види з території України належать до чотирьох категорій рідкісності (1 зниклий, 5 зникаючих, 17 рідкісних і 6 вразливих). Серед колекторів зазначені: В.М. Мельничук, К.О. Улична, М.П. Слободян, А.С. Лазаренко, А. Жмуда, А. Реман, Ф. Левіна, О.Т. Кузярін, О. Мриц. Інформація про зразки видів з ЧКУ вносяться до вебресурсу ДПМ НАНУ Центр даних з біорізноманіття «Біорізноманіття України».

Ключові слова: бріологічний гербарій, Червона книга України, ДПМ НАН України

Бріологічний гербарій Державного природознавчого музею НАН України почав формуватися наприкінці 1940-х рр. минулого століття. Його започаткування і становлення пов'язані з іменем визначного бріолога, члена-кор. АН УРСР, проф. Андрія Созонтовича Лазаренка, який з 1946 р. почав працювати у ботанічному відділі Науково-природознавчого музею АН УРСР у Львові, а у 1949 р. його очолив. У 1951 р. цей відділ на правах окремої структурної одиниці увійшов до складу Інституту агробіології Львівського філіалу АН УРСР, а у 1954 р. відділ ботаніки повернувся до складу музею.

Основою бріологічного гербарію слугують особисті матеріали А.С. Лазаренка, зібрані ним та іншими колекторами у передвоєнні роки на теренах східних регіонів України, в Білорусі, на Кавказі, в Середній Азії та на Далекому Сході Росії. Найбільш інтенсивно гербарій поповнювався в 1947-54 рр., коли було організовано низку бріологічних експедицій в Українські Карпати (А.С. Лазаренко, М.П. Слободян, К.О. Улична), на Волинське Полісся (В.М. Мельничук), в Крим (В.М. Мельничук), ініціатором яких був проф. А.С. Лазаренко. У 1960-63 рр. величезний бріологічний матеріал було зібрано К.О. Уличною з Буковини під час геоботанічного обстеження Українських Карпат, а пізніше територій Передкарпаття та Поділля. Пізніше переважно на матеріалах цього ж гербарію В.М. Мельничуком було видано «Определитель листовных мхов средней полосы и юга Европейской части СССР» (1970) [4].

У цей період гербарій виконав роль документальної бази для підготовки декількох кандидатських дисертацій: М.П. Слободяна «Лиственные мхи Советских Карпат» (1950),

В.М. Мельничука «Лиственные мхи Западной Волыни» (1953), К.О. Уличної «Анализ бриофлоры Черновицкой области» (1955); низки наукових статей, а також фундаментальної праці А.С. Лазаренка «Определитель лиственных мхов Украины» (1955) [3]. На цей же період (1958-63) припадає робота львівських бріологів (А.С. Лазаренко, В.М. Мельничук, К.О. Улична) над «Флорою листяних мохів УРСР» [1]. Було підготовлено перший варіант рукопису, присвячений акрокарпним мохам. Однак у зв'язку з реорганізацією та зміною напрямку наукових робіт відділу ці матеріали були передані для завершення Г.Ф. Бачуриній до Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР в Київ.

У 1963-64 рр. гербарій передано до Львівського науково-природознавчого музею, що саме в цей час переходив з академії у підпорядкування Міністерства культури УРСР, і з того часу бріологічний гербарій став складовою частиною його ботанічних фондів. На жаль, упродовж перебування музею у віданні Міністерства культури робота в гербарії за відсутності фахових спеціалістів стала на паузу. Лише з поверненням Державного природознавчого музею у 1969 р. у відання АН УРСР робота в бріологічному гербарії відновилася. У 1970 р. гербарій поповнився значними колекціями М.П. Слободяна з різних регіонів України. Гербарій було впорядковано за системою Бротеруса-Фляйшера, і тоді він уже налічував понад 10 тис. зразків.

У наш час бріологічний гербарій містить понад 21 тис. зразків мохоподібних, які більш-менш повністю представляють видовий склад цієї групи рослин не лише України, але й Кавказу, Алтаю, Далекого Сходу. Бріологічний гербарій музею включено до «Індексу бріологічних гербаріїв світу» (*Bryophytorum Bibliotheca*, 1976) [2]. З 1971 р. були розпочаті упорядкування бріологічного гербарію, його інвентаризація і критичне наукове опрацювання. Ця робота завершилася підготовкою і випуском низки спеціальних публікацій, серед яких «Каталог музейних фондів» (Київ, Наук. думка, 1976), що включає печіночники, та «Каталог музейних фондів» (Київ, Наук. думка, 1978), який містить 11 родин листяних мохів. У 2016 р. розпочалася робота зі створення бази даних гербарію.

Окрему цінність становлять зразки червонокнижних видів України, адже вони суттєво поповнюють картину вивчення та поширення рідкісних видів мохів і печіночників. Частина зразків, які входять до ЧКУ, вже внесена до вебресурсу ДПМ НАНУ Центр даних з біорізноманіття «Біорізноманіття України» [6]. Окрім інформації про біологію та екологію виду, до бази даних вноситься інформація безпосередньо про зразок рідкісного виду (інвентарний номер зразка, місцезнаходження, колектори, дата збору та визначення тощо).

Деяку частину гербарію становлять ексикати і дублетні зразки, що надійшли за обміном із різних частин території колишнього Радянського Союзу (Москви, Петербурга, Іркутська, Сиктивкара, Владивостока, Мінська, Кишинева, Душанбе, Риги і т.п.), а також із Польщі, Фінляндії тощо.

В останньому виданні Червоної книги України список мохоподібних, що потребують охорони, налічує 46 видів (8 печіночників, 38 мохів) [5]. Із них у гербарії *LWS* міститься 181 зразок 32 видів: 117 зразків з території України, решта – з території Росії, Білорусі, Азербайджану, Казахстану, Польщі, Фінляндії.

Усі види належать до чотирьох охоронних категорій рідкісності: зниклий – *Meesia longiseta* Hedw, зникаючі – *Paludella squarrosa* (Hedw.) Brid., *Pseudocalliergon trifarium* (F. Weber et D. Mohr) Loeske, *Meesia triquetra* (L. ex Jolycl.) Ångstr., *Haplomitrium hookeri* (Sm.) Nees, *Timmia megapolitana* Hedw., рідкісний – *Tortula randii* (Kenn.) R.H.Zander, *Tortella fragilis* (Hook. & Wils.) Limpr., *Conardia compacta* (Drumm. ex Müll. Hal.) H. Robins., *Palamocladium euchloron* (H. Müll.) Wijk & Marg., *Plagiothecium neckeroideum* Schimp.,

Orthothecium rufescens (Dicks. ex Brid.) Schimp., *Ptychodium plicatum* (Schleich. ex F. Weber et D. Mohr) Schimp., *Hookeria lucens* (Hedw.) Sm., *Pseudobryum cinclidioides* (Huebener) T. J. Кор., *Tayloria lingulata* (Dicks.) Lindb., *Dicranodontium asperulum* (Mitt.) Broth., *Saelania glaucescens* (Hedw.) Broth., *Fissidens rufulus* Bruch et Schimp., *Campylostelium saxicola* (F. Weber et D. Mohr) Bruch et Schimp., *Cololejeunea rossettiana* (C. Massal.) Schiffn., *Frullania jackii* Gottsche, *Pleurocladula albescens* (Hook.) Grolle, та вразливий – *Sphagnum tenellum* (Brid.) Pers. ex Brid., *Meesia uliginosa* Hedw., *Anacamptodon splachnoides* (Froel. ex Brid.) Brid., *Pseudocalliergon lycopodioides* (Brid.) Hedenäs, *Helodium blandowii* (F. Weber et D. Mohr) Warnst., *Scorpidium scorpioides* (Hedw.) Limpr.

Переважна більшість зразків червонокнижних видів у гербарії *LWS* зібрана у 50-60-х роках В.М. Мельничуком та К.О. Уличною. Також серед колекторів зазначені: М.П. Слободян, А.С. Лазаренко, А. Жмуда, А. Реман, Ф. Левіна, О.Т. Кузярін, О. Мриц. Найповніше досліджено червонокнижні види мохоподібних Карпатського регіону. Зборами К.О. Уличної, В.М. Мельничука, А.С. Лазаренка, М.П. Слободяна охоплені Івано-Франківська, Закарпатська, частково Львівська та Чернівецька області. У гербарії зберігаються зразки рідкісних видів із Мармароського масиву, Чорногори та Горган, Угольського масиву.

Серед цікавих нових знахідок слід відзначити *Helodium blandowii* із Білогорщі (околиці Львова), зібрані О.Т. Кузяріним. У Червоній книзі Львівська область не наводиться як ареал поширення цього виду. Окрім того, варто відмітити місцезнаходження рідкісного виду *Tortella fragilis*, яка в ЧКУ згадується як кримський вид. У гербарії *LWS*, окрім зразків цього виду із Криму (схили г. Ай-Петрі, околиці Судака, околиці с. Соколиного Бахчисарайського р-ну), зберігаються зразки, зібрані В.М. Мельничуком у Закарпатській та Івано-Франківській областях. Цікавим є також зразок єдиного виду зі статусом «зниклий» – *Meesia longiseta*. На жаль, етикетка заповнена частково, проте зазначене місце збору – Вульки (околиці Львова). До Червоної книги увійшли також зразки цього виду, зібрані на Лівобережному Поліссі й у Правобережному Лісостепу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачурина Г. Ф., Мельничук В. М. Флора мохів Української РСР. К.: Наук. думка. Вип. I. 1987. 180 с.; Вип. II. 1988. 179 с.; Вип. III. 1989. 176 с.
2. Климишин О. С. Наукова концепція фондової роботи державного природознавчого музею НАН України // Наукові записки Державного природознавчого музею. 2001. Т. 16. С. 5-34.
3. Лазаренко А. С. Определитель листовенных мхов Украины. К.: Изд-во АН УкрССР, 1955. 467 с.
4. Мельничук В.М. Определитель листовенных мхов средней полосы и юга Европейской части СССР. К.: Наук. думка, 1970. 444 с.
5. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.
6. Savitska A. Bryophyta // Biodiversity of Ukraine – the information resource for Ukraine biota diversity. State Museum of Naturl History, National Academy of Science of Ukraine. Published on the internet <http://dc.smnh.org/taxon/4/7/0.html>

**BRYOLOGICAL HERBARIUM OF THE STATE NATURAL HISTORY MUSEUM
OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE (LWS)
AND ITS SOZOLOGICAL COMPONENT****A. Savytska, O. Klymyshyn***State Natural History Museum, NAS of Ukraine
18, Teatralna St., Lviv 79007, Ukraine
e-mail: asavitska@gmail.com*

The article presents the history of formation of the bryological herbarium of the State Natural History Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine (LWS). Bryophytes collected by A.S. Lazarenko became its basis. As a result of several biodiversity expeditions to the Ukrainian Carpathians, in the Volyn Polissya and Crimea, the bryological herbarium in the years 1947-54 was replenished most intensively. Significant contribution to the bryological collection of the herbarium was made by K.O. Ulychna. A number of Ph.D. theses (M.P. Slobodian in 1950, V.M. Melnychuk in 1953, K.O. Ulychna in 1955), scientific articles, and fundamental scientific papers (for example “Determinant of mosses of Ukraine” by A.S. Lazarenko (1955) were prepared on the basis of the collections present in the herbarium. The bryological herbarium of the museum is included to the “Index to bryological Herbaria” (Bryophytorum Bibliotheca, 1976). Nowadays the bryological herbarium contains more than 21 thousand samples of bryophytes, which more or less completely represent the species composition of this group of plants, not only in Ukraine, but also in the Caucasus, Altai, the Far East. The samples of species of bryophytes listed in the Red Book of Ukraine were analyzed. 181 samples of 32 species are stored in the herbarium. In addition to specimens from the territory of Ukraine, there are also species from the territory of Russia, Belarus, Azerbaijan, Kazakhstan, Poland, Finland, received by exchange. The Red Lists species of bryophytes in the Carpathian region are studied most fully. Rare specimens of species from the Marmarosh massif, Chornohora massif and Gorgany, and the Ugolka massif are preserved in the herbarium. All Red List species from the territory of Ukraine belong to 4 categories of rareness (1 disappeared, 5 disappearing, 17 rare and 6 vulnerable). Among collectors are noted: V. Melnychuk, K. Ulychna, M. Slobodyan, A. Lazarenko, A. Zhmuda, A. Reman, F. Levina, O. Kuzyarin, O. Mritz. Information about species from the Red Data Book of Ukraine is added to the web resource of the State Natural History Museum Center for Biodiversity Data «Biodiversity of Ukraine».

Keywords: bryological herbarium, Red Book of Ukraine, State Natural History Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine